

جایگاه نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران در بین کشورهای همسایه

عباس معدن‌دار آرانی

مهدی نوید ادهم

مجید رعنائی

سرشناسه	:	معدن‌دار آرانی، عباس، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور	:	جایگاه نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران در بین کشورهای همسایه / عباس معدن‌دار آرانی، مهدی نوید ادهم، مجید رعنائی.
مشخصات نشر	:	تهران: پارپیرار، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	:	۳۰۴ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۸۶۱۵-۳۸-۵
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۲۶۱.
موضوع	:	آموزش و پرورش -- فلسفه -- مطالعات تطبیقی
موضوع	:	Education -- Philosophy -- Comparative studies
شناسه افزوده	:	نوید ادهم، مهدی، ۱۳۳۳ -
شناسه افزوده	:	رعنائی، مجید
رده بنس کنگره	:	LB۱۴ / ۷
بندی دیویی	:	۳۷۰ / ۱
شماره کتابشناختی	:	۵۹۴۷۰۹۳

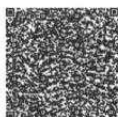

انتشارات پارپیرار
www.parpirar.ir

عنوان کتاب: جایگاه نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران در بین کشورهای همسایه
پدیدآور: عباس معدن‌دار آرانی - مهدی نوید ادهم - مجید رعنائی
نوبت و تاریخ چاپ: .....
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۱۵۳۸-۵ .....
شناسه مجوز: ۹-۳۶۲۱۹-۲۳۸۱۴۹ .....
شمارگان: .....
ویراستار: .....
صفحه آرایی: .....
طراح جلد: .....
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: .....
قیمت: ۴۰۰۰۰۰ ریال

نشانی انتشارات: تهران، خیابان سپاه، خیابان حقوقی، کوچه شهید مقدم، پلاک ۴، طبقه دوم، شماره تماس: ۰۹۹۰۵۲۹۶۳۸۹-۷۷۶۰۲۶۱۳
نشانی دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش: تهران، میدان فردوسی، شهید سیه‌قدق‌رانی، نبش خیابان سمیه، ساختمان مرحوم علاقه‌مندان، طبقه ۴ شماره تماس: ۸۲۲۸۴۱۱۱

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش محفوظ است.

فهرست

عنوان

صفحه

پیش‌گفتار.....	۷
مقدمه.....	۱۳
فصل اول - نظام آموزشی در آینه نشانگرها.....	۱۷
مقدمه.....	۱۷
چالش موجود.....	۱۷
ضرورت‌های انکارناپذیر.....	۲۰
نشانگرهای آموزشی.....	۲۲
نگاه درون.....	۳۱
نگاه بیرون.....	۳۴
فصل دوم - چشم‌اندازهای موجود.....	۴۱
مقدمه.....	۴۱
۱- پاکستان.....	۴۲
۲- افغانستان.....	۵۰
۳- ترکمنستان.....	۵۸
۴- آذربایجان.....	۶۳
۵- ارمنستان.....	۷۱
۶- ترکیه.....	۸۰
۷- عراق.....	۸۸

۹۴	۸- کویت .....
۱۰۱	۹- عربستان .....
۱۰۸	۱۰- بحرین .....
۱۱۶	۱۱. قطر .....
۱۲۴	۱۲- امارات متحده عربی .....
۱۳۲	۱۳- عمان .....
۱۳۹	۱۴- ایران .....
۱۵۱	۱۵- جمهوری اسلامی ایران .....
۱۵۳	فصل سوم: نقش ای پیشرو .....
۱۵۳	مقدمه .....
۱۵۳	مرحله تفسیر .....
۱۸۷	مرحله همجواری .....
۱۹۶	مرحله مقایسه .....
۲۱۳	مقایسه نشانگرها برحسب استراتژی های انتخاب .....
۲۲۱	فصل چهارم - دستاوردها .....
۲۲۱	مقدمه .....
۲۲۲	گفته ها و ناگفته ها .....
۲۲۸	بحث و نتیجه گیری .....
۲۳۵	پیوست ها .....
۲۳۵	پیوست اول: فهرست جداول و نمودارها .....
۲۴۲	پیوست دوم: کشورهای پیشرفته .....
۲۶۱	منابع و مآخذ .....

پیش گفتار

وقوع انقلاب اسلامی در اواخر دهه پنجاه شمسی در ایران، منشاء بروز تحولات گسترده در ابعاد مختلف اجتماعی شد. از زمان آغازین روزهای پیروزی انقلاب، نظام آموزش و پرورش رسمی کشور شاهد تغییرات عظیم و همه جانبه و کارکردهای خود گردید. در طی چهار دهه گذشته، این نظام شاهد فراز و فرودهای بسیاری بوده که به لوله عینی آن را می توان در قالب نشانگرهایی همچون "برون داد" و "عملکرد" و در سطوح گوناگون، همچون کمی و کیفی یاملی، منطقه ای و بین المللی مورد سنجش و بررسی قرار داد. گذشت زمان، تحولات اندیشه ورزی و تحلیل عمیق عملکرد نظام آموزشی را - همچون هر نظام اجتماعی دیگر - به ضرورتی انکارناپذیر مبدل ساخته است. برای انجام این مهم در اولین گام، سیاست گذاران و دست اندرکاران آموزشی نیازمند کسب آگاهی از وضعیت فعلی این نظام می باشند. گام دوم، توجه به افق های پیش روی آن است. افق پیش رو با توجه به اسناد بالادستی - همچون سند چشم انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران و سند تحول بنیادین وزارت آموزش و پرورش - هدف ایران را کسب جایگاه برتر منطقه ای در ابعاد علمی و اقتصادی (و منجمله جایگاه برتر نظام آموزشی) اعلام نموده است. بر بنیان این هدف، در کتاب حاضر تلاش شده است که جایگاه نظام آموزش و پرورش رسمی عمومی ایران و ۱۳ کشور همسایه بر حسب نشانگرهای آموزشی و بر اساس یک رهیافت تطبیقی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. مطالعه و تبیین ساختار نظام قدرت در مناطق مختلف جغرافیایی کره زمین، کمک مؤثری به آگاهی و شناخت کشورها و قدرت های منطقه ای در بررسی سیاست های فرامرزی می نماید.

در واقع از طریق رده‌بندی کشورها بر اساس قدرت ملی می‌توان موقعیت آن را بر پایه وزن ژئوپلیتیکی نسبت به سایر کشورها در سطوح منطقه‌ای یا جهانی مشخص کرد. تعیین منزلت ژئوپلیتیک هر کشور، مستلزم ارزیابی و محاسبه مولفه‌ها و عوامل مختلف مادی و غیرمادی قدرت می‌باشد. در واقع برآیند ثقل نیروها و عوامل مثبت و منفی تولیدکننده قدرت ملی یا به بیان بهتر جمع جبری عوامل تولید قدرت، وزن ژئوپلیتیک کشورها را تعیین می‌کند. یکی از مولفه‌های مهم تعیین‌کننده قدرت ملی هر کشور، قدرت نظام آموزشی - به عنوان عنصر اساسی در ایجاد و شکل‌دهی سایر ابعاد قدرت - می‌باشد. به همین دلیل از دو دهه پایانی قرن بیستم توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان ملی به سوی جایگاه نظام آموزشی و ارزیابی ابعاد کمی و کیفی آن با استفاده از نشانگرهای تعیینی رشد روزافزونی یافت (Bottani: ۱۹۹۶, Hattie: ۱۹۹۱, Lashway: ۲۰۰۱, NCES: ۲۰۰۰). برآیند این تفکر رسد رقابت‌های آموزشی به عنوان مرحله مقدماتی رقابت‌های اقتصادی، اجتماعی و ژئوپولیتیکی است. بر این اساس، توجه به تعیین وضعیت کشورهای دیگر بر بنیان قدرت آموزشی باعث توسعه "تجارب تطبیقی آموزش و پرورش برای درس آموزی از تجارب موفق آموزشی از یک سو و پرهیز از تکرار خطاهای تصمیم‌گیری از سوی دیگر گردید (ویلسون، ۲۰۰۳). در واقع از طریق مطالعات تطبیقی آموزش و پرورش می‌توان جایگاه و موقعیت هر نظام آموزشی را در سطح منطقه‌ای و با عنایت به پیشرفت‌ها، جاهای مورد سنجش و بررسی قرار داد. مطالعات تطبیقی در زمینه تعیین جایگاه نظام آموزشی با استفاده از داده‌های واقعی و تحلیل منظم آنها سبب تعیین موارد زیر می‌شود:

- * آگاهی از وضعیت فعلی نشانگرهای آموزشی،
- * آگاهی از روندهای گذشته سرمایه‌گذاری و نتایج حاصله،
- * آگاهی از چالش‌ها و کاستی‌های موجود.

با عنایت به گذشت قریب به چهار دهه از تأسیس نظام جمهوری اسلامی در ایران و هم‌چنین تحولات جهانی به نظر می‌رسد اینک در مقطع زمانی قرار گرفته‌ایم که لازم است نگاهی

تحلیلی - تطبیقی به وضعیت نظام آموزشی کشور بر بنیان معیارهای عینی - واقعی داشته و چشم‌انداز پیش‌رو را در دهه‌های آغازین هزاره جدید مورد توجه قرار دهیم. این نگاه تحلیلی - تطبیقی باید نخست با توجه به وضعیت و قدرت نظام آموزشی کشورهای همسایه صورت پذیرد. در نیم قرن گذشته، کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، با فراز و نشیب‌های فراوانی در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و آموزشی مواجه بوده‌اند. در رویارویی با بسیاری از چالش‌های القوه، نظام آموزشی به عنوان سرمایه‌ای اجتناب‌ناپذیر برای تحقق اهداف مربوط به توسعه با پیشروی مبتنی بر توافق جمعی، از سوی همه رهبران اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. این توافق جمعی بر این تلقی مشترک استوار است که مهم‌ترین ابزار موجود برای پیشبرد و واقعیت‌بخشی به آرزوهای هر ملت، نظام تعلیم و تربیت آن می‌باشد. بر این اساس از دهه ۱۹۶۰ بدین سو و با شکل‌گیری نهاد آیینی همچون یونسکو و یونسف، همه دولت‌ها و ملت‌های آگاه تلاش داشته‌اند که هر چه بیشتر به نظام تعلیم و تربیت و بویژه نظام آموزش و پرورش رسمی عمومی خود توجه کرده و سمت و سوی حرکت و طرح توفیق یا شکست آن را به دقت مورد نقد، بررسی و کنکاش قرار دهند.

یافته‌های پژوهشی - از جمله یافته‌های این پژوهش - نشان می‌دهد در پرتوی زحمات و خدمات قابل تقدیر مدیران و معلمان گرامی در جای جای ایران عزیز، برخی از نشانگرها، به‌ویژه در مقایسه با سایر کشورها، وضعیت خوب و تحسین‌برانگیز دارند و برخی از آنها وضعیت مناسبی نداشته که در صورت استمرار این وضعیت می‌توانند آسیب‌های جبران‌ناپذیر به آینده پیشرفت و توسعه کشور وارد نمایند. برخی از عوامل مؤثر در نامناسب بودن وضعیت بعضی از نشانگرها و مولفه‌های آموزشی در مقایسه با سایر کشورها عبارتند از:

- ۱- فقر تئوریک و عدم تبیین دقیق فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی متناسب با نیازها و شرایط زمان: پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، انگیزه‌های فراوانی برای دستیابی به آموزش و پرورش در تراز آرمان‌های بلند انقلاب و مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی وجود داشت و تلاش‌های

گسترده و قابل تقدیر زیادی به عمل آمد اما از آنجا که فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی مدون و مصوب برای ایجاد همگرایی ذهنی و عملی در بین سیاستگذاران، برنامه‌ریزان و مجریان وجود نداشت لذا شاهد افراط و تفریط‌ها و فراز و فرودهای فراوان در این عرصه بوده‌ایم و سیاست‌ها و برنامه‌های متفاوت و گاه متناقض، روند رشد و تعالی برخی از شاخص‌های آموزشی را آسیب‌پذیر کرده است.

۲- «کوچک‌انگاری» آموزش و پرورش:

بسیار از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان به نقش اساسی و بی‌بدیل آموزش و پرورش در تربیت انسان فعال، خلاق و فرهیخته و تولید سرمایه انسانی و اجتماعی، باور نظری و عملی نداشته و سهم آن را در مراکز تشریف و توسعه کشور و ارتقای فرهنگ و سرمایه‌های اجتماعی، کوچک می‌پندارند و لذا سرمایه‌گذاری شایسته و بایسته در این نهاد سرنوشت‌ساز و آینده‌آفرین نکرده‌اند.

۳- آسیب‌دیدگی اقتصاد آموزش و پرورش:

فقدان مدل اقتصاد اسلامی برای کشور، در نتیجه فقدان الگوی بومی اقتصاد آموزش و پرورش به همراه توطئه‌ها و تحریم نظام سلطه و تحمیل پرهزینه هشت سال دفاع مقدس به موازات ضعف ساختارها و مدیریت‌ها، باعث آسیب‌دیدگی اقتصاد کشور و اقتصاد آموزش و پرورش شده است که به عنوان مثال می‌توان به پیامدهای عینی این وضعیت همچون فقدان الگوی کارآمد در تبیین میزان و نحوه مشارکت مردم و بخش غیردولتی در فرایند تعلیم و تربیت اشاره کرد. هرچند در این مدت، رشد کمی نظام آموزشی در جای جای کشور^{۴۰} و پهناور ایران اسلامی، دستاوردهای افتخارآمیزی برای افزایش پوشش تحصیلی و تأمین عدالت آموزشی داشته است اما این گسترش کمی، رشد کیفی را در برخی از نشانگرها به همراه نداشته است و امروزه اقتصاد آموزش و پرورش و اقتصاد مدرسه به یک عامل آسیب‌زا تبدیل شده است.

۴- آسیب‌دیدگی منابع انسانی آموزش و پرورش:

پویایی و نقش‌آفرینی آموزش و پرورش به توانمندی و صلاحیت‌های حرفه‌ای و تخصصی

منابع انسانی آن وابسته است. نظام آموزشی امروز ایران حدود یک میلیون نفر نیروی انسانی دارد که متأسفانه فرایند انتخاب، جذب، توانمندسازی و نگهداشت آنان - به‌ویژه در سال‌های اخیر - با مشکلات جدی روبرو شده است که این آسیب‌دیدگی‌ها، باعث کاستی و نقصان در برخی از نشانگرها و مولفه‌های آموزش و پرورش در مقایسه با سایر کشورها شده است.

۵- بی‌ثباتی مدیریتی در نظام آموزش و پرورش:

آموزش و پرورش، امری درازمدت و زمان‌بر است و نیازمند پایداری طرح‌ها و برنامه‌های آموزشی و تربیتی است. بی‌ثباتی‌ها و ناپایداری‌ها که این امر خود نیازمند ثبات در مدیریت‌ها و ساختارها است. متأسفانه بی‌ثباتی مدیریتی در آموزش و پرورش در سطح مدیریت عالی (مقام وزارت در ۴۰ سال گذشته) تا مدیریت میانی، مدیریت اجرایی و مدیریت مدارس سبب بی‌ثباتی در طرح‌ها و برنامه‌ها و در نتیجه آسیب‌دیدگی برخی از نشانگرها و مولفه‌های آموزشی شده است.

در خاتمه ضمن تشکر از همه بزرگان ارانی که در به ثمر رساندن این اثر همکاری نمودند، امیدوار است این کوشش پژوهشی، داده‌ها و اطلاعات لازم را برای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری بهینه، بیش از پیش فراهم آورد.

مهدی نوید ادهم

دبیرکل شورای عالی آموزش و پرورش